

RIMSKA KNJIZEVNOST

S 5. st. pr.n.s. se začne zgodovina Rimljanov. S svojimi vojskami so osvojili skoraj ves takrat znan svet, bili so tudi pri nas (Dioklecijanova palača v Splitu). Rimska suznjelastniška država je doživljala zanimiv politični razvoj, od obdobja kraljev do oblike demokracije. Razlogi za to sodelovanje ljudstva so bili vse večji upori suznjev in zunanji pritiski novih evropskih ljudstev.

Rimska književnost je nastala in se razvijala v močni odvisnosti od grške. Začne se s tem, ko je leta 240 pr.n.s. ujeti Grk prevedel v latinščino Odisejo, kar je prvi prevod sploh. Odtlej so rimski avtorji presadili v lastno književnost vse najpomembnejše grške zvrsti književnosti: tragedijo, komedijo, ep, elegijo, egigram, odo, zgodovinopisno, moralistično in govorniško prozo, roman in krajše zgodbe. Prevzeli pa so se mitologijo, snovi, motive, stil in zlasti metriko. Samostojno so razvili le satiro. Rimljani so znani kot arhitekti in gradbeniki. Rimljani iz globokomiselnega grške filozofije imenitno razvijajo govorništvost, iz znamenitega grškega gledališča pa so nastale bolj cirkuske igre (gladiatorske igre, boji z vozovi) za zabavo, kajti vladajoči so se zavedali, da so take igre najboljšo sredstvo za umirjanje ljudskega nezadovoljstva. Vse kar so presneli, so prilagodili svojim razmeram in tradiciji (socialno, zgodovinsko, kulturno). Razvite so:

lirika

dramatika

proza

poezija

Rimsko književnost delimo na obdobja

arhaično (prvi epski poskusi, tragedije, komedije, začetek satire, zgodovinske in filozofsko-moralistične proze)
zlato veka (razcvet govorništvost in zgodovinopisja, vrh lirike: Ovid, Katul, Horac, elegije in pripovedniškega pesništva, zlasti epa)

srebrni vek (gojili so tragedijo, filozofsko in moralistično prozo, epiko, satiro, roman, basen v verzih in epigram)
obdobje poznega cesarstva (doba upada rimske književnosti, gojili so roman, lirsko in epsko pesništvo, s krščansko književnostjo to obdobje zapuščata antično literarno tradicijo)

RIMSKA DRAMATIKA

Rimska dramatika je poleg starih ljudskih zvrsti (atellana, mimus) gojila od Grkov prevzeti tragedijo in komedijo. V celoti se je ohranilo samo 9 tragedij Seneke, rojenega v Španski Cordobi, vzgojitelja mladega cesarja Nerona, umrlega na Neronov ukaz s prisilnim samomorom. Njegove drame (Besneci Herkules, Trojanke, Medeja, Agamemnon) so nastale po grških vzorih, so bolj bralne kot odrske, v snovi so poudarjale krutost in vplivale na renesančno dramatikost v Italiji in Angliji, na klasicistično v Franciji.

Rajši kot tragedijo so imeli komedijo. Pomembne za nadaljnji razvoj so bile komedije Plavta in Terenca. Njuna dela so nastajala po prelogah atiške komedije, vecidel kot predelave. Vsebinsko so prirejene rimskim razmeram, toda ohranile so prvotne poteze (stalni tipi, zmesnjave, zamenjave, intrige).

PLAVT (ok. 250-184 pr.n.s.)

Plavt (Titus Maccius Plautus) se je rodil v Umbriji, bil nizkega rodu, delavec v rimskem gledališču. Pripisovali so mu 130 komedij. Ohranjenih je 21, med njimi so najbolj znane: Dvojčka (Menehmi), Amfitrion, Skopuh (Aulularia), Ujetniki, Hvalisavi vojskac, Hisni strah. Vecina teh iger so predelave komedij helenističnih piscev (Menander). Njegova izvornost pa je v tem, da je izvornike spremenil in jih združil s tipično rimsko, bolj burkasko saljivostjo. Po živosti in slikovitosti je presegel grške zglede.

Vplival je na komedijo renesanse, Shakespeara (komedija Menehmi je zopet ozivel v komediji zmesnjav, kjer je paru dvojckov gospodarjev dodal se dvojčka sluzabnika), Moliera (Aulularia je dala vzpodbudo za komedijo Skopuh).

Menehmi

Menehmus pride z dezele v mesto Epidamnus. Tu živi, ne da bi Menehmus vedel, njegov brat enakega imena, ki mu je tudi na las podoben, saj sta dvojčka, ki ju je ze v otrostvu locilo nesrečno naključje. Menehmus v mestu sreča bratovo zeno. Ona ga ima za svojega moza. Zdi se ji, da je zdaj priložnost razčistiti nekaj hudih zakonskih problemov, zato poklice za prico se svojega očeta. Ko Menehmus to zanika, domnevata, da je zblaznel.

situacijska komeika (Menehmi)

besedna komika

karakterna komika

TERENC (ok.195-159)

Terenc (Publius Terentius Afer) je bil rojen v Kartagini, v Rim je prisel kot suženj, bil osvobojen, uveljavil se je kot gledaliski pisec. Napisal in uprizoril je 6 del, ki so se vsa ohranila. So manj komicne od Plavtovih, vzgajati hočejo k razumnosti in zivljenjski modrosti. Priljubljene so bile v srednjem veku kot solsko branje, zaradi resnobne poducnosti. Po Terencu je rimska komediografija hkrati s tragedijo polagoma upadla, ker ni imela podlage v gledaliscu in obcinstvu.

RIMSKI EP

Rimski ep je zacep nastajati po grskem vzoru. Prvi epi so nastali kot verzificirane zgodovinske kronike Rima od njegovih miticnih zacetkov. Novost sta zgodovinski znacaj motivike in pa ideja rimskega imperija kot koncni cilj. Prvi ep te vrste je napisal Naevius O punski vojni, potem Ennij z epom Letopisi (Annales). Ep, ki je ohranjen samo v fragmentih, je slovel vse do Vergila, ki je prejsnje rimske epe potisnil v ozadje s svojo Eneido.

VERGIL (70-19 pr.n.s.)

Vergil (Publius Vergilius Maro) se je rodil blizu Mantove v podezelski posestniski druzini. V policnih razmerah je izgubil oacetovo posestvo, po zaslugi Oktavijana, poznejsega cesarja Avgusta, pa je dobil drugo posestvo v Kampanji. Hkrati s Horacom je bil clan Mecenovega (mecen danes pomeni cloveka, ki gmotno podpira umetnike) literarnega kroga, kjer je dobil gmotno podporo in vzpodbujanje za pesnikovo delo. Umril je v Bruniziju po vrnitvi z grskega potovanja.

Pisal je predvsem epiko pod vplivom grskih klasicnih in helenisticnih vzorov. Glavna pesniska dela so Pastirske pesmi (Bucolica), poucna pesnitev Georgica (o poljedelstvu, sadjarstvu, cebelarstvu in zivinoreji, hvalnice kmetom), in Eneida (ep o trojanskem junaku Eneju).

Eneida

V Eneidi je Vergil posnemal Homerja (tudi verz je enak - heksameter). V prvem delu je sledil Odiseji (pomorske dogodivscine), v drugem pa Iliadi (boji na kopnem v Italiji). Eneida obsega 12 svezov (pol manj kot Iliada ali Odiseja). Epa Vergil ni dokoncal; kljub pesnikovi zelji, da rokopis unicio, so ga po njegovi smrti objavili. Novost v primerjavi s Homerjem so imperialna ideja celote, novo pojmovanje zgodovine in ljubezenska motivika. Spesnil jo je v slavo Julijski rodovini in nje potomcu Avgustu ter na cast Rimljanom. Eneida je najvecci rimski ep, imela je velik vpliv na srednji vek, zlasti na Danteja, ucinkovala je tudi na renesancne in klasicisticne epe.

Trojanski princ Enej, sin boginje Afrodite in Trojanca Anhiza, bezi s preostalimi Trojanci iz porusene Troje in isce zase in zanje novo domovino. Kot Odisej tako tudi Enej dozivlja razne pustolovscine na Sredozemskem morju. Ena od postaj na poti je Kartagina, kjer je Enej gost pri kraljici Dido (v zvezi z njo ljubezensko razmerje). Koncno pride Enej s svojimi v Italijo. Tu si Trojanci v boju z raznimi plemeni izborijo svoj prostor pod soncem.

RIMSKA LIRIKA

Vrh lirike je bil v zlatem veku; od leta 81 pr.n.s. do leta 14 n.s.; tj. do Avgustove smrti. V rismko liriko spada zlasti razvoj pesniskih zvrsti in oblik: filozofsko didacticne pesnitve, ljubezenskih pesmi, elegij, satir, od, epigramov. Osrednji avtorji so bili Lukrec, Katul, Horac, Tibul, Propert, Ovid in Marcial.

KATUL (ok. 87-ok. 54 pr.n.s.)

Katul (Caius Valerius Catullus) je izhajal iz premozne druzine v Veroni, zivel v rimski aristokratski druzbi, iz katere je bila tudi njegova ljubica Klodija, ki jo je opeval kot Lesbijo. Pripadal je skupini neoterikov (novih pesnikov) in se je zgledoval pri grski liriki. Katul velja za prvega rimskega izpovednega pesnika.

Katul je pisal predvsem ljubezensko liriko pa tudi ostre satiricne epigrame, elegije in krajso epiko. Zapustil je zbirko Carmina, ta lirika je nekaksen dnevnik o ljubezni, ki sega od ciste erotike do sovrastva in ljubezenske resignacije. Nekaj znanih Katulovih pesmi: Lesbijinemu vrabcku, Pri pijaci, Spet doma, Lesbija, Nekoc in sedaj. Blagoslov ljubezni

Ta ljubezenska pesem, posvecena Lesbiji, je v skladu z mislijo latinskega izreka Carpe diem! (Uzij dan).

HORAC (65-8 pr.n.s.)

Horac (Quintus Horatius Flaccus) je bil rojen kot sin osvobojenega suznja v južni Italiji, studiral v Rimu in Atenah, se udeležil na republikanski strani bitke pri Filipih, zivel v revščini, dokler si s svojimi deli ni priboril vstopa v Mecenov krog in v Agustovo blizino. Pozneje se je umaknil iz mesta in zivel zasebnisko na svojem podezelskem posestvu.

Znacilnost njegove poezije je ta, da se je odvrnila od helenisticnih zgledov in zacela posnemati grške pesniške klasike, Sapfo, Anakreonta, Pindarja. Njegove pesmi niso vec custvene, ampak pretežno racionalne, idejno je glasnik epikurejstva, zmernega uzivanja in zivljenjskega zadovoljstva. Horacova dela so bolj razumska, Ovidove elegije pa bolj custvene.

Prvo pesnisko delo so Epode, potem je napisal dve knjigi Satir imenovanih Sermones, glavno lirsko delo so Ode (Carmina). To je najboljseznejša anticna pesniska zbirka 104 pesmi, ki opevajo prijateljstvo, vino, ljubezen, so pa tudi domovinske in razmisljujoce. Napisal je se dve knjigi Poslanic (Epistulae), verzni pisem s temami zivljenjske modrosti, morale in poduka. Najznamenitejše je zadnje Pismo Pisonom ali Ars Poetica (Pesniska umetnost). S temi deli je postal Horac najvplivnejši rimski pesnik v dobi renesanse in humanizma.

Pismo Pisonom ali Ars Poetica

Pismo je pomembno, ker je s svojo teorijo vplivalo na nadaljnji razvoj poetike, to literarnoteoreticno delo je poleg Aristotlove Poetike vplivalo v obdobjih renesanse, klasicizma in razsvetljenstva, ko so iskali zgledov v antiki. Pesnike poducuje o namenu pesnistva (pouk in zabava), o pravilih za ustvarjanje epov in dram, vse to s stevilnimi primerjavami in prispodobami. Horac pa je tu postavil nacelo, naj bo poezija sladka in koristna, dulce ut utile: pesnik mora zdruzevati, kar je dusi prijetno (ljubezenska pesem) in pa tudi koristno (poucno).

Sermones

V teh satirah hrepeni po neodvisnem zivljenju, ki ga lahko dozivi na dezeli, medtem ko je mesto polno zavisti, koristoljubja, prevar. Zelen je, da bi imel kos zemlje, na njej hisico, vrt in v blizini izvir vode in gozd. Ne zeli si nicesar drugega, ozemlja si ne zeli povecevati, zeli si samo, da bi ga obdrzal. Zadovoljen je s tem, kar ima. Zeli, da bi zemlja dobro rodila, umakne se iz mesta na vas, s hrupa v tihe gore, kjer razpravlja s prijatelji o razlicnih stvarih, jedo preproste reci, nihce ne gleda nikomur pod prste. Slavi zivljenje na vasi, kjer je drugacna narava. Satiricno govori o mestnem zivljenju; v mestu ljudje skrbijo samo zase, odtujeni so drug od drugega, so zavistni in gledajo, kdo se s kom druzi.

Basen o poljski in mestni misi

Mestna mis pride v goste k poljski misi, ki jo pogosti. Mestna je domisljiva, od vsake jedi poje malo, je izbircna in ne mara skromnega zivljenja. Potem pa povabi poljsko mis v mesto. Ta pa ni navajena mesta. Gostita se v bogati hisi in mestna mis je ponosna na to, da lahko zivi v izobilju. Zaslisi se lazej psov in ob prihodu gopodarjev obe v strahu isceta izhoda. V smrtnem teku poljska mis spozna bogastvo svojega skromnega zivljenja. Raje zivi v gozdu, kot pa za poslatice ziveti v strahu pred smrtjo.

TIBUL IN PROPERC

Posvetila sta se gojitvi elegije, ki sta jo vsebino spremenila v ljubezensko elegijo, ki je zelo individualna in celo subjektivna za razliko od helenisticne splosno objektivne. Glavna tema je ljubezen do dekleta, ni nosi izmisljeno, pesnisko ime, ljubezen je vecinoma nesrecna.

Tibul (ok. 48-19 pr.n.s.) je pisal pesmi posvecene Deliji, kjer ljubezen povezuje z opevanjem podezelskega zivljenja.

Properc (ok. 48-15 pr.n.s.) je pisal elegije posvecene Cynthii (pravo ime ji je bilo Hostia). Za njegovo liriko je znacilna oblozenost z mitologijo.

Oba sta bila vzor evropski moderni ljubezenski liriki od renesanse do romantike.

OVID (43-ok.18 n.s.)

Publius Ovidius Naso se je rodil v Abruzih, se izobrazeval v rimski govorniski soli, posvetil samo pesnistvu in dosegel veliko popularnost. Cesar ga je izgnal iz Rima zato, ker je pisal ljubezenske pesmi, ki naj bi pohujsale mlade. Zadnji del svojega zivljenja je prezivel v izgnanstvu, dalec ob Crnem morju. Vse njegove prosnje za pomilostitev so bile zaman. Umril je kot izgnanec, do konca hrepenec po rodnem mestu.

Najprej je pisal ljubezenske elegije Ljubezenske zgodbe (Amores), posvecenih vecidel Corinni. Nato se je posvetil pesnjenju grške in rimske mitologije, Preobrazbe (Metamorphoses). Zadnji Ovidovi deli, spesnjeni v izgnanstvu, sta zbirki elegij Zalostinke in Pontska pisma, ki jim je edina tema tozba nad izgnanstvom, locitvijo od Rima in

družine, bivanje v tuji barbarski deželi; sele s temi deli je anticna elegija postala dokončna žalostinka v danšnjem smislu.

Njegov vpliv na kasnejši razvoj evropskega pesništva je bil velik že v srednjem veku, nato v renesansi in baroku, klasicizmu in razsvetljenstvu; tega vpliva je bilo konec sele z romantiko. Dobro ga je poznal in cenil naš Preseren. Elegija

Ovidova Elegija je primer refleksivne lirske pesmi. To pomeni, da ne gre za neposredno izpoved nekoga doživetja; pesnik se z njo spominja davnega slovesa od svojih dragih in razmišlja o njem. Njegova bolečina je tako ostra, da v duhu vidi slovo od rodnega mesta, prijateljev ter posebej od ljubljene žene. Pesnik pripoveduje o nekem dogodku, vendar pa ob pripovedovanju s tako silo izpoveduje bolečino izgnanstva, svojo ljubezen do dragih in do domovine, tako da imamo opravka z lirsko pesmijo, zapeto v otožnih, temnih, celo crnih verzih, z elegijo torej.

RIMSKA PROZA

Rimska proza je predvsem zgodovinopisna, ima moralistične spise, filozofske, poučne in podobne spise. Sele proti koncu se jim za nekaj časa pridruži roman.

Pravi začetnik rimske proze je Cicero (106-43), znan rimski govornik, predvsem po sodnih in političnih govorih. Znana sta njegova govora Filipike in Zoper Katilino.

Julij Cezar je napisal dve zgodovinski deli: Poročilo o državljanski vojni in Poročilo o galski vojni, ki je pomembno, ker navaja podatke o življenju barbarov (Galcev, Germanov, Slovanov) in o njihovi plemenski ureditvi. Znani so še Salust, ki je pisal zgodovinske spise Vojna zopet Jogurtho. Tit Livij, glavno delo je Zgodovina od ustanovitve Mesta, ki obsega rimsko zgodovino od začetka do lastnega časa. Seneka je bil pisec tragedij in predvsem filozofskih spisov Naravoslovne raziskave. Tacit je napisal dvoje obsežnih zgodovinskih del Zgodovinske knjige in Letopisi (Annales).

RIMSKI ROMAN

Roman je prevzet iz grške helenistične proze. Nastajale so predelave grških izvirnikov, ob njih pa dvoje pomembnih del, ki predstavljata vazen prispevek k razvoju evropskega romana: Petronijev Satirikon in Apulejev Zlati osel.

PETRONIJ (?-66 n.s.)

Petronij (Gaius Petronius Arbiter) je bil v političnih službah, konzul, razsodnik okusa na Neronovem dvoru (arbiter elegantiae). Petronij nastopi kot ena od oseb v znanem Sienkiewiczovem romanu Quo Vadis.

Satirikon

Od romana so ohranjeni le fragmenti (le desetina): najobsežnejši je Pojedina pri Trimalhionu®, satiricen opis bogastva in vulgarnosti provincialnega bogataša, bivšega suznja. Celota je pripoved v prvi osebi, snov so pustolovščine mladih klatežev v južnoitalijanskih mestih, motivi so drzno erotici, jezik je nizek, celo vulgaren. V glavno pripoved so vložene erotične zgodbe iz grških virov (npr. zgodba o efeski vdovi) in verzi. Delo razlagajo kot parodijo na Odisejo ali na grške pustolovsko-ljubezenske romane. Delo je prvi veliki satiricno-komicni evropski roman.

POMEN IN ODMEVI RIMSKE KNJIZEVNOSTI

Kakor se je rimska književnost res razvijala ob močni naslonitvi na starogrško, so vendarle v njej nastajale tudi samosvoje, drugačne umetniške stvaritve. Njen veliki pomen je tudi v dejstvu, da je ohranila marsikatero grško stvaritev, ki bi se sicer izgubila v času.

Rimska književnost je imela velik vpliv na razvoj slovenske umetne književnosti od razsvetljenstva naprej, deloma s poetiko (Horac), še bolj s pesniškimi deli. Velik pomen je imela za romantiko: Če ji sicer ni bil naklonjen, toda Preseren je bil zvezan s tradicijo rimske elegije pri Tibulu, Propertiju in Ovidiju; upošteval je Horaca in verjetno tudi Vergila. Zgled rimske poezije je ostajal vazen še v dobi med romantiko in realizmom (Levstik, Stritar), pesati začne z realizmom in skoraj odme v moderni.

Prevajanje iz rimske književnosti se je začelo že v 18. stoletju s Pohlinom, se nadaljevalo v 19. in doseglo vrh v 20. st., ko so poslovenjena skoraj vsa osrednja dela dramatik, poezije in proze.

VIRI IN LITERATURA

Zapiski s predavanj prof. Mire Avsec. 1987-91

Kolsek, Kos, Lah, Logar, Simenc: Berilo 1. Srednje izobrazevanje. Zalozba Obzorja. Maribor 1989

Janko Kos: Pregled svetovne knjizevnosti. Drzavna Zalozba Slovenije. Ljubljana 1986.

Knjizevnost 1. Ucbenik. Zalozba Obzorja Maribor, 1981.

Franc Susnik: Poglavlja iz svetovne knjizevnosti. Zalozba Obzorja, 1984